

O‘ZBEKISTON OZIQ-OVQAT SANOATIDA INVESTITSION FAOLLIK VA TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARI

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti, magistrant

Turayeva Jasmina Sanjar qizi

E-mail: jasminaturaeva455@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada O‘zbekiston oziq-ovqat sanoatida investitsion faollik va tadbirkorlikni rivojlantirishning iqtisodiy mazmuni, tarmoqning hozirgi holati, investitsiyalarni jalb etish omillari hamda tadbirkorlik subyektlari faoliyatini rag‘batlantirish mexanizmlari tahlil qilingan. Oziq-ovqat sanoatida ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, raqobatbardosh mahsulotlar ulushini kengaytirish, eksport salohiyatini kuchaytirish, zamonaviy moliyaviy-iqtisodiy vositalarni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, oziq-ovqat sanoatida investitsion faollikni oshirish uchun davlat tomonidan moliyaviy qo‘llab-quvvatlash, soliq rag‘batlari, imtiyozli kreditlash, klaster va kooperatsiya aloqalarini rivojlantirish, raqamli boshqaruv hamda innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish muhim ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: oziq-ovqat sanoati, investitsiya, investitsion faollik, tadbirkorlik, iqtisodiy mexanizm, raqobatbardoshlik, eksport, klaster, innovatsiya, qayta ishlash sanoati.

Kirish

O‘zbekiston iqtisodiyotida oziq-ovqat sanoati strategik ahamiyatga ega bo‘lgan tarmoqlardan biri hisoblanadi. Ushbu tarmoq aholini sifatli oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta‘minlash, qishloq xo‘jaligi xomashyosini chuqur qayta ishlash, import o‘rnini bosish, yangi ish o‘rinlarini yaratish va eksport salohiyatini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Aholi sonining ortib borishi, urbanizatsiya jarayonlarining jadallashuvi va iste‘mol bozorida qayta ishlangan, qadoqlangan hamda yuqori qo‘shilgan qiymatli oziq-ovqat mahsulotlariga talabning oshishi mazkur tarmoqning iqtisodiyotdagi o‘rnini yanada kuchaytirmoqda.

So‘nggi yillarda mamlakatimizda oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash, qayta ishlash sanoatini modernizatsiya qilish, investitsiyalarni jalb etish, tadbirkorlik subyektlarini qo‘llab-quvvatlash va eksportni kengaytirish bo‘yicha qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. 2024-yil yanvar–fevral oylarida oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish sanoatida **1,1 trln so‘m** asosiy kapitalga investitsiyalar o‘zlashtirilgani, ularning jami investitsiyalardagi ulushi **2,4 foizni** tashkil etgani

tarmoqning investitsion jozibadorligi oshib borayotganini ko'rsatadi. Shuningdek, 2024-yil yanvar–mart oylarida qayta ishlash sanoatiga yo'naltirilgan investitsiyalarning **3 trln so'mi** oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish sohasiga to'g'ri kelgan. Bu ko'rsatkichlar tarmoqda modernizatsiya va yangi loyihalarni amalga oshirish uchun moliyaviy resurslar hajmi ortib borayotganini tasdiqlaydi. Oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlashga qaratilgan 2024-yil 16-fevraldagi PF–36-son Farmon ham tarmoqni rivojlantirishda investitsion va institutsional qo'llab-quvvatlashni kuchaytirishga xizmat qilmoqda.

Shu nuqtai nazardan, O'zbekiston oziq-ovqat sanoatida investitsion faollik va tadbirkorlikni rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish masalasi dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Investitsion faollik – bu iqtisodiyot tarmoqlarida ishlab chiqarishni kengaytirish, modernizatsiya qilish, asosiy vositalarni yangilash, yangi texnologiyalarni joriy etish hamda innovatsion loyihalarni amalga oshirishga yo'naltirilgan investitsion jarayonlarning intensivligi va samaradorligini ifodalovchi iqtisodiy kategoriyadir. Oziq-ovqat sanoatida investitsion faollik nafaqat korxonalarning ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytiradi, balki mahsulot sifatini oshirish, xarajatlarni kamaytirish, resurslardan samarali foydalanish, yangi ish o'rinlari yaratish va eksport salohiyatini kuchaytirishga ham xizmat qiladi.

Oziq-ovqat sanoatida investitsion faollikning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

- yangi qayta ishlash korxonalarini tashkil etish va mavjudlarini modernizatsiya qilish;
- zamonaviy energiya tejamkor uskunalari va texnologiyalarni joriy etish;
- mahsulotlarni saqlash, muzlatish, qadoqlash va logistika tizimini rivojlantirish;
- xomashyoni chuqur qayta ishlash asosida yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish;
- raqamli boshqaruv, avtomatlashtirish va sifat nazorati tizimlarini joriy etish;
- eksportbop mahsulotlar ishlab chiqarishga yo'naltirilgan investitsion loyihalarni moliyalashtirish.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, oziq-ovqat sanoatida investitsion faollikning oshishi tadbirkorlik rivojiga bevosita ta'sir qiladi. Chunki investitsiyalar korxonalarga yangi quvvatlar yaratish, ishlab chiqarish tannarxini pasaytirish, bozorga moslashuvchanlikni oshirish va innovatsion faoliyatni kengaytirish imkonini beradi. Shu sababli investitsion faollikni rag'batlantirish mexanizmlari tadbirkorlikni rivojlantirish siyosatining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

O'zbekiston oziq-ovqat sanoati qayta ishlash sanoatining muhim tarmoqlaridan biri bo'lib, uning tarkibiga go'sht va sut mahsulotlari, meva-sabzavotlarni qayta ishlash, konserva, un-yorma, yog'-moy, qandolat, ichimliklar va boshqa yo'nalishlar

kiradi. Tarmoqning rivojlanishi qishloq xo‘jaligi bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, xomashyo bazasining kengayishi va ichki talabning o‘shishi sanoat rivojiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatmoqda.

2024-yil yakunlariga oid statistik ma‘lumotlar oziq-ovqat sanoatida ishlab chiqarish hajmi va investitsion faollikning ortib borayotganini ko‘rsatadi. Xususan, 2024-yil yanvar–oktabr oylarida oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarishning ishlab chiqaradigan sanoat tarkibidagi ulushi **6,4 foizni** tashkil etgan, fizik hajm indeksi esa **112,4 foizga** yetgan. Bu esa tarmoqda o‘shish sur‘atlari ijobiy ekanini anglatadi.

Biroq tarmoq rivojida bir qator tizimli muammolar ham saqlanib qolmoqda. Ular quyidagilardan iborat:

1. **Korxonalarining aylanma mablag‘lari yetishmasligi.** Ko‘plab kichik va o‘rta biznes subyektlari xomashyo xaridi, logistika, qadoqlash va saqlash xarajatlarini moliyalashtirishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda.
2. **Texnologik eskirish.** Ayrim korxonalarda zamonaviy energiya tejamkor uskunarlar va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlarining yetarli emasligi mahsulot tannarxining yuqoriligiga sabab bo‘lmoqda.
3. **Logistika va saqlash infratuzilmasining sustligi.** Sovutish zanjiri, omborxona, muzlatish va qadoqlash quvvatlarining yetishmasligi mahsulot yo‘qotishlarini oshiradi.
4. **Eksport bilan bog‘liq muammolar.** Sertifikatlash, xalqaro standartlarga moslashish, marketing va tashqi bozorlar haqida axborot yetishmasligi korxonalarining eksport salohiyatini cheklaydi.
5. **Kooperatsiya aloqalarining zaifligi.** Xomashyo yetishtiruvchi fermerlar, qayta ishlash korxonalari, logistika subyektlari va savdo tarmoqlari o‘rtasidagi uzviy aloqalar yetarli darajada shakllanmagan.

Demak, oziq-ovqat sanoatining hozirgi rivojlanish bosqichida investitsion faollikni oshirish bilan bir qatorda tadbirkorlik muhitini takomillashtirish, ishlab chiqarish zanjiridagi institutsional va infratuzilmaviy muammolarni bartaraf etish muhim vazifa hisoblanadi.

Oziq-ovqat sanoatida tadbirkorlikni rivojlantirish mexanizmlari deganda korxonalarining investitsion, ishlab chiqarish, moliyaviy, innovatsion va eksport faoliyatini rag‘batlantiruvchi iqtisodiy vositalar, institutsional chora-tadbirlar hamda boshqaruv usullari tizimi tushuniladi. Ularni quyidagi asosiy yo‘nalishlarga ajratish mumkin.

Oziq-ovqat sanoatida tadbirkorlikni rivojlantirishning eng muhim omillaridan biri moliyaviy resurslarga erkin va arzon kirish imkoniyatidir. Tarmoqda quyidagi moliyaviy mexanizmlar samarali hisoblanadi:

- investitsion loyihalar uchun uzoq muddatli imtiyozli kreditlar ajratish;

- aylanma mablag'larni to'ldirish uchun qisqa muddatli kredit liniyalarini kengaytirish;
- uskunalarini lizing asosida moliyalashtirish;
- eksport qiluvchi korxonalarga savdo moliyasi, faktoring va kafillik mexanizmlarini joriy etish;
- startup va innovatsion loyihalarni grantlar hamda ventur moliyalashtirish asosida qo'llab-quvvatlash.

Mazkur vositalar korxonalarning ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, yangi uskunalar xarid qilish va bozor sharoitlariga moslashuvchanlikni oshirishga xizmat qiladi.

Soliq va bojxona preferensiyalari investitsion faollikni rag'batlantirishning muhim vositasidir. Oziq-ovqat sanoatida:

- yangi investitsion loyihalar uchun ma'lum muddatga soliq imtiyozlari berish;
- import qilinadigan texnologik uskunalar uchun bojxona yengilliklari qo'llash;
- eksportga yo'naltirilgan mahsulot ishlab chiqaruvchilar uchun soliq bazasini optimallashtirish;
- energiya tejankor va innovatsion texnologiyalarni joriy etuvchi korxonalar uchun differensial rag'batlar belgilash maqsadga muvofiqdir.

Bunday choralar korxonalarning investitsion xarajatlarini kamaytirib, yangi loyihalarni amalga oshirishga turtki beradi.

Tadbirkorlikni rivojlantirish uchun qulay biznes muhiti zarur. Shu maqsadda:

- litsenziyalash va ruxsat berish tartib-taomillarini soddalashtirish;
- "yagona darcha" tamoyili asosida davlat xizmatlarini ko'rsatishni kengaytirish;
- tadbirkorlar uchun elektron platformalar orqali ro'yxatdan o'tish, hisobot topshirish va kredit olish jarayonlarini soddalashtirish;
- hududiy sanoat zonalari, agrologistika markazlari va kooperatsiya maydonlarini rivojlantirish;
- tadbirkorlarga konsalting, marketing, sertifikatlash va eksport bo'yicha maslahat xizmatlari ko'rsatish muhimdir.

Institutsional qo'llab-quvvatlash biznes yuritish xarajatlarini kamaytiradi, vaqtni tejaydi va investorlar ishonchini oshiradi.

Hozirgi sharoitda oziq-ovqat sanoati faqat xomashyoni oddiy qayta ishlash bilan cheklanib qolmasligi, balki innovatsion rivojlanish yo'liga o'tishi zarur. Shu bois:

- ishlab chiqarishda avtomatlashtirish, sensor nazorat va raqamli monitoring tizimlarini joriy etish;
- oziq-ovqat xavfsizligi va sifat standartlarini xalqaro talablar asosida takomillashtirish;
- ilmiy-tadqiqot institutlari, oliy ta'lim muassasalari va ishlab chiqaruvchilar o'rtasida kooperatsiyani kuchaytirish;

- chiqindisiz texnologiyalar, ekologik toza qadoqlash va chuqur qayta ishlashga yo'naltirilgan loyihalarni moliyalashtirish talab etiladi.

Innovatsion-investitsion mexanizmlar mahsulot sifati, tannarx, raqobatbardoshlik va eksport ko'rsatkichlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekiston oziq-ovqat sanoatida investitsion faollikni oshirish uchun quyidagi ustuvor yo'nalishlarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq.

Mamlakatimizda meva-sabzavot, go'sht-sut, g'alla va boshqa qishloq xo'jaligi xomashyosi yetarli bo'lishiga qaramay, ularning bir qismi hali ham chuqur qayta ishlanmasdan realizatsiya qilinmoqda. Natijada qo'shilgan qiymatning muhim qismi yo'qotilmoqda. Shu sababli investitsiyalarni:

- muzlatilgan, quritilgan, qadoqlangan va yarim tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishga;
- organik va funksional oziq-ovqat mahsulotlarini yaratishga;
- chiqindisiz texnologiyalar asosida qayta ishlashga;
- go'sht-sut va meva-sabzavot mahsulotlarini uzoq muddat saqlash texnologiyalariga yo'naltirish lozim.

"Xomashyo yetishtirish – qayta ishlash – saqlash – logistika – sotish – eksport" zanjiri o'rtasidagi uzviy bog'liqlik oziq-ovqat sanoatida samaradorlikning asosiy omillaridan biridir. Shu bois hududiy klasterlar va kooperatsiya aloqalarini rivojlantirish:

- xomashyo ta'minotini barqarorlashtiradi;
- ishlab chiqarish tannarxini pasaytiradi;
- mahsulot yo'qotishlarini kamaytiradi;
- tadbirkorlik risklarini pasaytiradi;
- eksport zanjirini yaxshilaydi.

Davlat investitsiyalari bilan bir qatorda xususiy kapital va xorijiy investitsiyalarni keng jalb etish tarmoqning texnologik yangilanishini tezlashtiradi. Buning uchun:

- investitsion loyihalarni bankable formatda tayyorlash;
- investorlar uchun aniq va shaffof imtiyozlar tizimini yaratish;
- davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini rivojlantirish;
- eksportga yo'naltirilgan korxonalar uchun sug'urta, kafillik va marketing ko'magini kuchaytirish zarur.

Raqamli texnologiyalar oziq-ovqat sanoatida boshqaruv samaradorligini oshirish, xarajatlarni kamaytirish va bozor talabiga moslashuvchanlikni kuchaytirish imkonini beradi. Shu maqsadda:

- ERP, CRM va elektron logistika tizimlarini joriy etish;
- xomashyo va tayyor mahsulot harakatini raqamli kuzatish;
- elektron savdo platformalari orqali sotuv kanallarini kengaytirish;
- ma'lumotlarga asoslangan boshqaruv tizimlarini shakllantirish lozim.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, O'zbekiston oziq-ovqat sanoatida investitsion faollik va tadbirkorlikni rivojlantirish bo'yicha quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

Hududlar kesimida oziq-ovqat sanoatining ustuvor yo'nalishlari bo'yicha alohida investitsion dasturlar ishlab chiqilishi zarur. Bunda meva-sabzavotlarni qayta ishlash, go'sht-sut mahsulotlari, qadoqlash, muzlatish va saqlash infratuzilmasiga ustuvor e'tibor qaratilishi lozim.

Kichik va o'rta tadbirkorlik subyektlari uchun uzoq muddatli, past foizli kreditlar hamda zamonaviy uskunalarni lizing asosida xarid qilish imkoniyatlari kengaytirilishi kerak. Ayniqsa, eksportga yo'naltirilgan va import o'rnini bosuvchi mahsulot ishlab chiqaruvchilarga alohida moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlari joriy etilishi maqsadga muvofiq.

Innovatsion texnologiyalarni joriy qiluvchi, energiya tejamkor uskunalarni o'rnatadigan va yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulot ishlab chiqaradigan korxonalarga differensial soliq imtiyozlari berish investitsion faollikni oshiradi.

Fermer xo'jaliklari, qayta ishlash korxonalari, logistika subyektlari va savdo tarmoqlari o'rtasidagi kooperatsiyani kuchaytirish investitsiyalarning qaytuvchanligini oshiradi va ishlab chiqarish zanjiridagi uzilishlarni kamaytiradi.

Korxonalarda raqamli buxgalteriya, resurslarni boshqarish, xarajatlar monitoringi, elektron savdo va sifat nazorati tizimlarini joriy etish ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi hamda investorlar uchun shaffof muhit yaratadi.

Mahsulotlarni sertifikatlash, xalqaro standartlarga moslashtirish, marketing, brending va tashqi bozorlarga chiqish xarajatlarini qisman kompensatsiya qilish tizimi yo'lga qo'yilishi lozim. Bu korxonalarning tashqi bozordagi raqobatbardoshligini oshiradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston oziq-ovqat sanoati mamlakat iqtisodiyotining strategik va istiqbolli tarmoqlaridan biri bo'lib, uning rivojlanishi oziq-ovqat xavfsizligi, aholi bandligi, hududiy iqtisodiy o'sish, import o'rnini bosish va eksport salohiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. So'nggi yillarda tarmoqda investitsion faollikning ortib borayotgani, oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish sanoatiga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmining ko'paygani, davlat tomonidan oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash va qayta ishlash tarmoqlarini qo'llab-quvvatlash bo'yicha qabul qilinayotgan qarorlar ijobiy tendensiyaning ko'rsatmoqda. 2024-yilda tarmoqda 1,1 trln so'mlik investitsiyalarning o'zlashtirilgani, qayta ishlash sanoatidagi investitsiyalar tarkibida oziq-ovqat sanoatining sezilarli ulushga ega bo'lgani bu yo'nalishning iqtisodiy ustuvorligini tasdiqlaydi.

Biroq tarmoqda aylanma mablag'lar yetishmasligi, texnologik eskirish, logistika va saqlash infratuzilmasining yetarli rivojlanmagani, eksport bilan bog'liq tashkiliy

muammolar kabi qator masalalar saqlanib qolmoqda. Shu sababli oziq-ovqat sanoatida investitsion faollikni oshirish va tadbirkorlikni rivojlantirish uchun moliyaviy-kredit mexanizmlarini takomillashtirish, soliq va bojxona rag'batlarini kengaytirish, klaster va kooperatsiya tizimini mustahkamlash, raqamli boshqaruv va innovatsion texnologiyalarni joriy etish, eksportni qo'llab-quvvatlash infratuzilmasini rivojlantirish zarur. Mazkur chora-tadbirlar oziq-ovqat sanoatining raqobatbardoshligini oshiradi, tarmoqning investitsion jozibadorligini kuchaytiradi va tadbirkorlik subyektlarining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlari. Oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish sanoatiga investitsiyalar bo'yicha rasmiy axborotlar.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 16-fevraldagi PF-36-son Farmoni va uning ijrosiga oid rasmiy materiallar.
3. Kobilova N. **O'zbekistonda investitsiyalardan samarali foydalanish asosida oziq-ovqat sanoati samaradorligini oshirish yo'llari** // *Green Economy and Development*, 2024.
4. Oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarishning sanoat tarkibidagi ulushi bo'yicha statistika materiallari.